

Benjamin, W. (2015). *Kinderjaren in Berlijn rond 1900*. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt en Benjamin, W. (2017). *Denkbeelden*. Nijmegen: Uitgeverij Vantilt

Stéphane Symons*¹

In een bekende passage in *À l'ombre des jeunes filles en fleurs* schrijft Proust: “Wat ons het meest in staat stelt om iemand te herinneren, is precies wat we waren vergeten (want het was van generlei betekenis, en daarom lieten we het achter in volle bezit van zijn kracht).” Daardoor worden net de meest onbeduidende ogenblikken en vergeten gebeurtenissen ontdekt als “het meest waardevolle, dat wat ons opnieuw kan doen huilen wanneer het leek alsof al onze tranen opgedroogd waren aan de bron”.

Die zinnen zouden niet misstaan aan het begin van de verzameling van Walter Benjamins autobiografische essays, samengebracht onder de titel *Kinderjaren in Berlijn rond 1900*. Want Benjamin ontwikkelt er een Proustiaanse blik die aangetrokken wordt door schijnbaar triviale ontmoetingen en banale gebeurtenissen. Zoals Proust, wiens werk hij zelf heeft vertaald en over wie hij ooit een prachtige tekst schreef, weet Benjamin precies in wat vergeten was een waarlijk betekenisvolle herinnering te ontdekken.

In *Kinderjaren in Berlijn rond 1900* lezen we bijvoorbeeld het relaas van een plots gesprek tussen de kleine Walter en zijn vader, die hem komt vertellen dat zijn neef is overleden. In een tekstje van niet meer dan een paragraaf weet Benjamin te vatten hoe een deel van die herinnering voor altijd ontoegankelijk zal blijven en onherroepelijk verloren is gegaan. Net om die reden kan het moment van het herinneren zelf echter een verrassend effect genereren. Want voor Benjamin is de activiteit van herinneren steeds belangrijker dan de inhoud van de herinnering, en ze laadt die inhoud op met een vreemdsoortige luister en relevantie. Voor Benjamin is het namelijk zo dat ogenschijnlijk alledaagse fenomenen door een bijzondere aandacht en tegenwoordigheid van geest kunnen worden herschapen tot een onvermoede bron van vernieuwing en verrassing.

In een kort stukje beschrijft Benjamin hoe een eenvoudige, opgerolde kous hem als kind de indruk gaf een mysterieus ingepakt geschenkje te zijn. Kenmerkend voor zijn blik is dat het uitrollen van die kous op hem geen teleurstellend effect heeft, maar hem net een belangrijk inzicht oplevert, namelijk dat er geen wezenlijk onderscheid is tussen vorm en inhoud, omhulsel en omhulde. Voor Benjamin is het bovenal het kind

* Stéphane.symons@kuleuven.be

¹ Hoger Instituut voor Wijsbegeerte, KU Leuven

dat in contact kan komen met de magie die besloten ligt in het banale, en het geheim dat zich schuilhoudt in het alledaagse.

Zoals de titel *Kinderjaren in Berlijn rond 1900* zelf weergeeft, bestaat er voor Benjamin een bijzondere connectie tussen tijd en ruimte. Wanneer een vergeten indruk desalniettemin kan worden gerecupereerd door het geheugen, heeft dat immers minder te maken met een onvermoed voortbestaan van de oorspronkelijke indruk, dan wel met de manier waarop die oorspronkelijke indruk vreemd genoeg gemigreerd lijkt te zijn naar een object in de ruimte. In het eerder genoemde relaas van het nieuws van de dood van zijn neef legt Benjamin er bijvoorbeeld de nadruk op dat het dankzij niets anders dan de fysieke ruimte van de kamer zelf was dat dat bericht, dat de kleine Walter niet helemaal kon vatten, kon worden gered van de vergetelheid. Opnieuw komt Proust in het vizier. Want het hoger aangehaalde citaat van Proust gaat als volgt verder: “Het beste deel van onszelf bestaat buiten ons, in [het geluid van] slagregen, in de geur van een ongeluchte kamer of het eerste gekraak van hout dat brandt.” Ook in Benjamins autobiografische teksten wordt beschreven hoe de meest intieme ervaringen zich in wezen *buiten* het ik bevinden. Die intieme ervaringen lijken alleen te kunnen blijven bestaan omdat ze zich hebben vastgehecht aan iets *anders* - iets dat onaangeroerd blijft door de vele veranderingen (en het verouderingsproces) dat het ik zelf heeft doorgemaakt.

Ook in de bundel *Denkbeelden*, die ongeveer gelijktijdig met de nieuwe vertaling van Benjamins autobiografische essays is verschenen bij Vantilt, staat de verweving van schijnbare banaliteit en onverwachte relevantie centraal. Met het concept ‘denkbeeld’ doelt Benjamin op de idee dat de wereld (of het leven) niet uit zichzelf betekenisvol kan worden genoemd. Benjamins joods-Messiaanse achtergrond legt immers de nadruk op het onverloste karakter van de geschiedenis. In een ‘denkbeeld’ kan de wereld volgens Benjamin desalniettemin *leesbaar* worden gemaakt. Dat kunnen we verstaan als volgt: in en als een beeld, kan een bepaald fenomeen, hoe schijnbaar betekenisloos het ook is, in een nieuwe context worden geplaatst, waardoor er nieuwe betekenislagen aan kunnen worden toegevoegd. Het is dat proces van her-schepping, de- en recontextualisering, en toevoeging dat door Benjamin *denken* wordt genoemd. Het menselijke denken is volgens Benjamin niet in staat een ultieme essentie bloot te leggen, laat staan een transcendente of absolute grond. Wel kan het denken onvermoede, en niet-geactualiseerde mogelijkheden *creëren*, en dat precies op plekken en momenten wanneer een dergelijke vernieuwing het minst van al wordt verwacht.

In de bundel *Denkbeelden* slaagt Benjamin erin om steden als Napels, Moskou, Marseille, Parijs, San Gimignano of Weimar en activiteiten als eten, het uitpakken van een bibliotheek of het roken van hasjiesj op een dergelijke manier te *denken* en *leesbaar* te maken. Hier vinden we geen poging om de laatste waarheid van dergelijke plekken of fenomenen vast te pinnen met een stellige zekerheid. Elk van die teksten wordt gemotiveerd door voorzichtigheid en creativiteit: wanneer van een stad of activiteit een ‘denkbeeld’ wordt gemaakt, wordt het denken tegelijkertijd geconfronteerd met zijn beperkingen *en* met een nog niet volledig uitgeput potentieel tot betekenisgeving

dat besloten ligt in het gedachte fenomeen zelf. Zo leidt de tekst over Napels tot een bespiegeling over de doordringbaarheid van alles, en het verdwijnen van de grens tussen het private en publieke leven, en loopt de tekst over het eten uit in ideeën over verlangen, vernietiging en gelijkvormigheid.

Benjamins stijl is complex maar nooit nodeloos abstract. Omdat zowel zijn autobiografische essays als zijn ‘denkbeelden’ stevast gegroeid zijn uit een concrete ervaring of gebeurtenis, kan zijn onderzoek nog het best gevat worden met de beschrijving van Goethe (ooit door Benjamin zelf geciteerd): “een delicate vorm van empirische observatie die zich zo intiem weet te identificeren met zijn object dat hij van de weeromstuit theorie wordt.” In Benjamins observaties wordt de aanleiding van het denken nooit geheel losgelaten, hoe gezocht en gelaagd zijn reflecties ook mogen zijn. Benjamins teksten zijn niet altijd even vlot leesbaar, maar geen woord lijkt er redundant en de complexiteit van zijn zinnen gaat gepaard met een enorme zin voor precisie. Het is de niet geringe verdienste van beide vertalers (Hans Driessen voor *Kinderjaren in Berlijn rond 1900* en Michel van Nieuwstadt voor *Denkbeelden*) dat ze erin zijn geslaagd om Benjamins geheel eigen stijl te vatten in de Nederlandse tekst, zonder dat het geheel al te zwaar op de hand wordt.